

Postindustriální společnost a její vliv na změny funkčního využití průmyslových ploch ve městech: případová studie Brno

Post-Industrial Society and Its Impacts on Changes in Functional Use of Industrial Land in Cities: The Case Study of Brno

Kateřina Důbravová

Abstract:

During the industrial era, cities grew fast and their spatial structure changed dramatically due to the construction of industrial plants and their technical infrastructure and the introduction of rail transport. Industrial sites in cities were created as flagships of economic growth, but their heyday has passed and they have been challenged in the past thirty years in terms of their capacity, efficiency, and utility. Due to deindustrialization and industrial closure, there are more and more sites that have changed their function. The kind of function that they get after being rid of their industrial purpose depends largely on the priorities of their owners who are often influenced by overall trends in society and economic profit. With the coming of the post-industrial society, people have been prone to ownership and goods consumption, which has resulted in the change in their values (e.g. popularity on social media) and, subsequently, demands (e.g. Internet access in public spaces). Since it is people who create urban environment, a process of modern transformation of cities has started. To see the depiction of these changes in industrial structures in cities, a comparative analysis of specific urban areas can provide necessary information.

This paper aims at identifying functional changes in selected industrial areas in the city of Brno in relation to the trends that have occurred among members of the post-industrial society. Based on the literature review, trends and characteristics of post-industrial urban environment were identified. Methods of comparison, synthesis, and observation were used to analyze four areas within the inner city: areas north of Zabravická Street, south of Krenova Street, the junction of Zvonarka and Dorných streets and areas along Herspická Street. The purpose was to describe processes happening in each area from 2001 to 2021. Desk research and the analysis of both historical and modern resources and maps have shown that there have been significant changes in spatial organization and function in all four studied areas. The most important changes include commercial development along Herspická Street and the demolition of the Zbrojovka factory.

Keywords:

Post-industrial society, urban environment, industrial sites, brownfields, Brno city

DŮBRAVOVÁ, Kateřina (2024). Postindustriální společnost a její vliv na změny funkčního využití průmyslových ploch ve městech: případová studie Brno.

In: KUGL, Jiří, ed. *Člověk, stavba a územní plánování 16*. ČVUT v Praze, Fakulta stavební. pp. 132–147. ISBN 978-80-01-07329-2. ISSN 2336-7687.

Článek je licencován pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0 (Uvedte autora-Neužívejte komerčně-Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní). Licenční podmínky: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.cs>

1 Úvod

Příchod postindustriální společnosti je charakterizován odlišnými hodnotami a preferencemi členů této společnosti, což ovlivňuje také prostředí, ve kterém tato společnost žije. Se stále rostoucím procentem populace žijícím ve městech dochází k reflexi nových hodnot a preferencí právě v městském prostředí. S nástupem globalizace, terciarizace a komercializace se mění požadavky na nově vznikající městské čtvrti, budovy, ale například také na veřejná prostranství. Spolu s novými požadavky se setkáváme také s novými či kombinovanými funkcemi budov, a to jak u budov nových, tak u průmyslových konverzí. Dynamičnost těchto změn vyžaduje, aby se město uzpůsobovalo novým trendům a bylo schopno nové struktury aktivně přijmout. Jedním z nejintenzivněji se transformujících typů měst jsou bývalá průmyslová centra, v nichž dochází ke změnám rovnou na několika úrovních.

V první řadě se bývalá průmyslová centra vypořádávají se svým industriálním dědictvím, ať už konverzí či demolicemi průmyslových areálů, případně jiných objektů průmyslové infrastruktury. Další oblast změn je prezentována snahou o udržení dostatečného množství pracovních míst, čímž dochází k výstavbě administrativních budov a business center v návaznosti na proces terciarizace, tedy vyšší zaměstnanosti v sektoru služeb oproti sektoru průmyslu. Ovšem sledovat můžeme v posledních letech v některých případech měst snahu o poskytnutí dostatečných ploch i pro průmyslovou výrobu. V neposlední řadě se bývalá průmyslová města setkávají také s odlivem obyvatel, a tudíž není výjimkou výstavba nových bytových komplexů, které nabízejí vyšší komfort než starší zástavba a jejichž cílem je dostatečnou nabídkou bydlení tento negativní trend co nejlépe eliminovat.

Článek má za cíl analyzovat a definovat změny spojené s přechodem společnosti od industriální k postindustriální, a to na konkrétním vybraném území. Pro analýzu bylo zvoleno město Brno. Historicky se Brno etablovalo jako líder v textilní, a později i strojírenské a zbrojní výrobě. Od konce 80. let a především po sametové revoluci se v tehdejší Československu změnila sociální a ekonomické poměry a význam průmyslu postupně klesal. Začal proces velkých ekonomických změn, které se však promítly i do samotného území města. Analýza čtyř vybraných průmyslových částí na území města Brna má za cíl ukázat intenzitu změn v průběhu 20 let v období mezi rokem 2001 a 2021. Tato čtyři území jsou blíže představena v dalších částech článku. Na základě podrobné analýzy bude vytvořena syntéza poznatků z jednotlivých území, jejíž závěry budou následně komparovány s trendy postindustriální společnosti. Bude tak možné identifikovat procesy, které v současné době v industriálních částech města probíhají a na jejich základě formulovat potřebné kroky při přípravě rozvojové strategie pro další industriální části města.

2 Teoretická východiska

2.1 Postindustriální společnost

O postindustriální společnosti hovoříme ve vztahu k průmyslu, tj. k jeho klesajícímu významu v národních ekonomikách a klesajícím počtům v něm zaměstnaných osob.

Postindustriální společností se ve své práci zabývá Margaret Rose (1991), která zmiňuje dva základní nové prvky společnosti, a totiž využívání nejen počítačů, ale také znalostí pro většinu aktivit, tj. jak v rámci průmyslové produkce, tak i ostatních oblastí života. Spolu s koncentrací obyvatel do měst jsou i tyto nové prvky – informační technologie a znalosti – využívány především ve městech z důvodu koncentrace ekonomických činností. Na městech pak leží očekávání, aby těchto nových možností využila pro zajištění ekonomického rozvoje (May a Perry, 2018). Podle Henderson (1999) se přerod společnosti

z industriální do postindustriální fáze uskutečnil díky dvěma zásadním procesům: jedná se v první řadě o využití technologií pro komunikační i výrobní nástroje a dále o deregulaci a liberalizaci obchodu i kapitálu. A právě dostupnost technologií a kapitálu, a naopak jejich nedostupnost vedou k nerovnováze, ať už ve společnosti (příležitosti občanů na trhu práce) nebo v ekonomice (rozdíly v příležitostech rozvoje měst). Mikšík (2011) upozorňuje, že se změnou zákonitostí a příležitostí na trhu práce pociťují některé skupiny osob nestálost v dříve běžných pracovních jistotách a zajištěných příležitostech. Pro jiné se však splnila touha získat nové možnosti pro práci i pro život.

Jak zmiňuje Bell (2000), má postindustriální doba několik specifíků. Mezi zásadní podle něj patří nárůst hodnoty teoretických informací a dále různé druhy plánování, zaměřené na budoucí rozvoj a růst, ať už podniků či měst. Díky významu teoretických informací a ekonomice zaměřené na znalosti pokládá Bell za nejvýraznější osobnosti této éry univerzitní profesory. Význam růstu a rozvoje jako hybné síly postindustriální doby popisuje také Gross (2000). Podle něj je lidstvo ovlivňováno dynamikou, kterou vyvolává rozdíl mezi aktuálním, faktickým stavem věcí a možnostmi, které lidé v této době mají a mohou využít. To vytváří ve společnosti jistotu tenzi dosáhnout za svůj život všeho, co nám nová doba nabízí. Tím lze vysvětlit tendence mnoha ekonomicky a společensky úspěšných jedinců dostatečně navenek projevit své odhodlání a soustavnou práci na udržení svého statusu. Jedná se o fenomén „nedostatku času“ (Gershuny, 2000, s. 9), kdy společensky výše postavené osoby ukazují svoji vyčerpání, což je v kontrastu se situací doby industriální, kdy továrníci a další jedinci s patřičným postavením deklarovali schopnost odpoutat se od pracovních povinností a dopřát si účast na kulturních a společenských aktivitách.

Jelikož je v postindustriální době důležitější obchod než výroba, je třeba zahrnout do výčtu trendů také konzum a komercializaci. Tendence ke konzumu vysvětluje Andrusz (2006) tím, že v obchodních centrech moderní doby nejde pouze o nákup statků, ale místy se pobyt v obchodech považuje také za způsob trávení volného času. To je důvod, proč se v obchodních centrech setkáváme se službami zábavního či kulturního průmyslu. Čím déle se totiž v daném objektu zdržíme, tím větší je pravděpodobnost, že se rozhodneme ke koupi. Pixová (2022) dodává, že snaha o komercializaci, tj. přilákat zákazníky a přimět je ke koupi, se projevuje ve městech i mimo obchodní centra, například ve veřejném prostoru. Místa, kde urbanizovaná společnost tráví volný čas jsou totiž často zatížena reklamou, přímým prodejem nebo vstupným. Milerski (2004) hovoří o obchodu v postindustriálním období přímo jako o „průmyslu služeb“ (s. 32). Zvýšený podíl mezinárodních projektů a obchodu v postindustriální době přinesl značný rozvoj služeb, od obchodních (prodejních, poprodejních, marketingových aj.), přes výrobní (lokalizace, design), komerční a finanční, až po výzkumné (inovace) a další služby.

Na závěr této podkapitoly je nutné zmínit, že způsobů, jakými se od dob industrializace společnost proměnila, je mnohem více a není možné je zde všechny jmenovat. Následující podkapitola však podává konkrétnější přehled jednotlivých oblastí změn a jejich dopady na funkční využití průmyslových ploch ve městech.

2.2 Změny prostorového rozložení činností v postindustriálních městech

Současná přeměna měst, která vystavěla svou prosperitu z velké části na průmyslu, je přinejmenším komplikovaná. Důvodem složité situace postindustriálních měst je souhrn jevů, které vytvářejí tlak na města rovnou z několika směrů. Jedním z nich je stále ještě funkce města jako poskytovatele pracovních příležitostí. Města, státy i kraje vynakládají nemalé úsilí k vytvoření poutavé image města a podnikatelského prostředí a lákají tím další zaměstnavatele a investory na své území, často opět z řad výrobních podniků. Pokud zaznamenáme nárůst počtu pracovních míst v průmyslu, a to především ve zpracovatelském průmyslu, lze hovořit o reindustrializaci (Capello a Cerisola, 2022). Podle Milerski (2004) je současná reindustrializace ovlivňována

globálními trendy a všechny průmyslové podniky využívají moderní technologie, aby si dokázaly udržet pozici na trhu. Tato situace pak nahrává rozvoji pokročilejších služeb a výzkumu. Ovšem míra vzdělanosti obyvatel českých měst převládá na úrovni vzdělání středoškolského, typického pro průmyslovou výrobu a základní služby. To může být jedním z důvodů, proč se některým krajům a městům nedaří přilákat na svá území zaměstnavatele poskytující práci s vyšší přidanou hodnotou. Vysokoškolsky vzdělaní lidé proto mají tendence přesouvat se za pracovními příležitostmi do jiných měst, která byla v získávání investorů úspěšnější (Toušek a Kunc, 2008).

Odliv obyvatel z bývalých průmyslových měst se často vyskytuje ve střední i východní Evropě a již několik desetiletí také ve Spojených státech. Například Hollander (2010) zmiňuje významný úbytek populace v americkém městě Youngstown v Ohiu, které dle jeho výpočtů ztratilo až polovinu obyvatelstva. Snižování populace v polských průmyslových městech popisuje např. Runge et al. (2020) a uvádí, že implementace městských politik reagujících na tento problém proběhla příliš pozdě, přibližně 15 až 20 let poté, co byl problém identifikován. Zároveň dodává, že depopulace byla ve střední a východní Evropě zastíněna změnami, které probíhaly vlivem ekonomické transformace. V českém kontextu trpí depopulací například Ostrava nebo Zlín. Snižování populace v českých městech však prozatím zásadní problémy typu rezidenčních brownfieldů nezpůsobuje, což je situace, kterou můžeme znát například z Velké Británie.

Druhou zásadní funkcí města je příležitost ke směně zboží. Začátek 21. století znamená pro města střední a východní Evropy především otevírání se mezinárodnímu obchodu ve všech jeho formách a s jeho pozitivními (dostupnost) i negativními (prostorová náročnost) vlastnostmi. Obchodní jednotky socialistické éry trpěly rovnou několika nedostatky: omezenou nabídkou zboží, nevhodným prostorovým rozložením prodejen a absencí – v dnešní době tolik důležitých – parkovacích ploch (Bednář, 2008). Obchodní centra dnešní doby s sebou do měst přináší nové výzvy. Nejen, že mají velkou environmentální stopu z důvodu rozlohy, odlehlosti od městských center a náročnosti na parkování, ale ve většině případů nejsou ani architektonicky hodnotná. Lze tedy pozorovat přesun od socialistických obchodních domů, které dbaly na architekturu a dekor vně objektu, k zájmu o samotný interiér obchodního domu a jednotlivých obchodních jednotek, který u nově vznikajících obchodních center vykazuje podstatně vyšší hodnotu, atraktivitu a zaměření na detail. Svým umístěním mimo městská jádra tak obchodní centra vytvářejí alternativní jádra, čímž oslabují význam historických center a obchodních ulic jako hlavních bodů městského života a obchodu. (Stanilov, 2007) Také Henderson (1999) potvrzuje, že postindustriální společnost přímo ovlivňuje urbanismus města tak, že obchodní transakce probíhající elektronickou formou se staly častějšími než přítomnost zákazníků v kamenných prodejnách. To ovlivňuje rozhodování obchodníků o lokalizaci. Dříve prosperující obchodní ulice se čím dál více vyliďují a obchodníci preferují pronájem obchodních jednotek v nákupních centrech.

Třetí problémovou oblastí českých postindustriálních měst jsou průmyslové brownfieldy, do nichž lze zahrnout také nevyužívané vojenské objekty nebo zemědělské brownfieldy. Následkem socialistické industrializace vznikly nejen velké průmyslové objekty, ale také ubytovací kapacity pro jejich dělníky – dělnické kolonie a panelová sídliště (Sailer-Fliege, 1999). Od 90. let 20. století se však vlivem přechodu na tržní ekonomiku snižuje podíl průmyslu v ekonomikách měst a regionů. Jedná se o proces deindustrializace. (Sucháček, 2004). Spolu s tímto procesem lze pozorovat zvýšený výskyt objektů, původně průmyslových, komerčních, ale také zemědělských či obytných, které pozbyly svou původní funkci nebo byly z jiných důvodů opuštěny a zchátraly. Tyto objekty se řadí mezi brownfieldy a otázka jejich regenerace je pro mnohá města zásadní. (Kadeřábková a kol., 2009) Regeneraci brownfieldů se významně věnují například polští autoři Spórna, Kantor-Pietraga a Krysztofik (2016), kteří vnímají brownfieldy jako překážky urbánního rozvoje. Upozorňují, že čím více zchátralých objektů na svém

území město má, tím více je dotčena jeho ekonomická výkonnost. Sucháček (2010) podává inspirativní příklad města Katovice a především jeho vedení, které bylo aktivní při redevelopmentu vnitřního města, když intenzivně koordinovalo aktivity plánování. Díky tomu byly při výstavbě do jisté míry reflektovány názory a postoje veřejnosti a také vize vedení města o jeho budoucnosti. Obecně lze říci, že rozvojové politiky měst dnes často zavádějí požadavek na upřednostnění konverze průmyslových objektů, především z důvodu snížení dalšího záboru půdy (Esposito, Patriarca a Salvati, 2018). Podle Jucua (2018) je důležité cílit na regeneraci průmyslových areálů, ať již pro služby nebo opětovné nasídlení průmyslu, protože kvůli své velikosti představují tyto areály významnou příležitost k rozvoji města, a takto jsou tato území místními obyvateli také vnímána. Jucu se ve svém výzkumu zaměřil na popis jednotlivých objektů v průmyslové zóně města Lugo (viz obrázek 1) a jejich diferenciaci, což umožňuje sledovat využití objektů.

Také Short (2012) zmiňuje, že pokud se město rozhodne využít své historické dědictví novým a kreativním způsobem, je pravděpodobné, že tím dostane nový impulz ke svému rozvoji. V tomto procesu tedy roste význam role územního a strategického plánování. Naneštěstí se v České republice tvoří strategické plány měst pouze jako jakási vodítka k ideálnímu stavu věcí, a proto leží implementace změn v městské struktuře z velké míry spíše v oblasti územního plánování. Podle Tewdwr-Jonese (2011) může územní plánování „nejen přispět k sociální a ekonomické restrukturalizaci, ale přímo ji formovat“ (s. 228). Dále zmiňuje schopnost urbanistů vytvářet společensky příznivé prostředí, a to i v současném systému územního plánování, který čím dál více podléhá politickým zájmům a účelovým požadavkům.

Obr. 1 – Mapování funkčních zón dle jejich profilu v severní průmyslové zóně města Lugo (zdroj: Jucu, 2023)

Podobně Hatuka a Ben-Joseph (2017) ukazují rozložení průmyslu v urbánní struktuře města v komparaci s objekty pro bydlení (obrázek 2). Na příkladu Mnichova ukazují situační výřez továrny BMW a dalších průmyslových objektů (na výřezu v barvě bílé).

Obr. 2 – Zobrazení části Mnichova kontrastní technikou: bílé průmyslové a šedé rezidenční objekty (Zdroj: Hatuka a Ben-Joseph, 2017)

V posledních desetiletích se při regeneraci brownfieldů čím dál častěji prosazuje regenerace v podobě kombinace více funkcí v jednom objektu – tzv. mixed-use. Rowley (1996) to vysvětluje tím, že čím více jsou objekty různorodější, tím větší je jejich udržitelnost a v neposlední řadě také atraktivita pro nájemce. Je také nutno poznamenat, že princip udržitelného využívání zdrojů se také stal jedním z fenoménů postindustriální společnosti. Podle Kadeřábkové a kol. (2009) se tak děje z toho důvodu, že překotný ekonomický rozvoj vyžaduje velké objemy zdrojů, které se tak stávají vzácnými. Je proto nutné zaměřit se na efektivnější a ohleduplnější způsob jejich využívání.

Podle Bella (2000) nastal nejvýznamnější rozvoj v postindustriální éře v oblasti dopravy a komunikací. Spolu s dostupností automobilů se zvýšila intenzita provozu ve městech, tj. sledujeme proces automobilizace. Taniguchi et al. (2014) upozorňuje, že na omezeném prostoru se mohou vytvářet konflikty mezi výrobci a dovozci na straně jedné, a obyvateli na straně druhé. Producenti cílí na neefektivnější přepravní cesty, zatímco pro pěší je důležitější bezpečnost při pohybu ve městě a pro obyvatele nízká úroveň hluku.

Vliv na prostorovou strukturu měst mají také další trendy, a proto je třeba zmínit, že změny popsané v předchozích odstavcích představují jen základní souhrn vlivů na utváření prostoru ve městech. Pro účely tohoto výzkumu je toto shrnutí dostačující.

3 Metodika výzkumu

Výzkum prostorové struktury měst ve vazbě na funkční změny průmyslových ploch má převážně kvalitativní charakter. Úvodní část výzkumu zahrnuje provedení literární rešerše, která má za cíl představit a přiblížit prvky současné postindustriální společnosti a jejich vliv na prostorovou strukturu měst. Stručně budou uvedeny základní společenské oblasti, které zaznamenaly největší změny od 50. let 20. století, kdy se vyspělé státy spíše než na průmyslovou výrobu začaly soustřeďovat na obchod a služby. V České republice byla zaměstnanost v průmyslu předstížena počtem zaměstnanců ve službách v 80. letech (Důbravová a Kunc, 2022).

Prvním krokem druhé části výzkumu je vymezení analyzovaných lokalit v intravilánu města Brna, které proběhlo na základě zobrazení brownfieldů na portálu data.brno.cz (2023) (brownfieldy a významné průmyslové části města) a rozvojových

projektů ve strategickém dokumentu Projekty 2021+ publikovaném Magistrátem města Brna (2022). Jednotlivá území vybraná pro analýzu jsou blíže popsána v následující podkapitole. Lokality byly řešeny metodou případových studií. Území byla analyzována prostřednictvím ortofoto zobrazení, a to ve variantách z roku 2001 a 2021. Výsledky z daných let byly komparovány a nově vzniklé objekty byly klasifikovány do jedné ze tří kategorií – služby a administrativa, průmysl, bydlení. V případech, kdy nebylo možné objekty klasifikovat z mapových podkladů, byl výzkum doplněn terénním šetřením za účelem zjištění funkce stavby.

V poslední části výzkumu byla provedena syntéza zjištěných faktů a jednotlivá území byla definována z pohledu vykázaných změn, tj. došlo k jejich klasifikaci v rámci dominantních společenských změn a procesů v postindustriální společnosti. Konkrétně obsahovala klasifikace tyto postindustriální trendy: konzumerismus, komercializace, deindustrializace, reindustrializace, automobilizace, udržitelnost, terciarizace, mixed-use funkce.

3.1 Vymezení analyzovaných lokalit

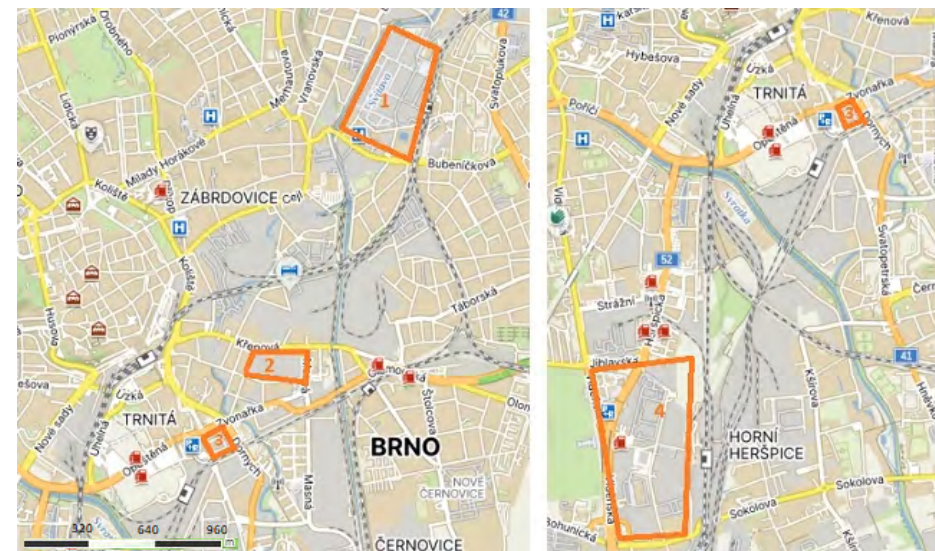
Jak je z mapy na obrázku 3 patrné, město Brno disponuje velkým počtem lokalit s průmyslovým využitím. Z výběru byla vyloučena území nádraží a technické infrastruktury. Byly zvoleny čtyři lokality, které jsou znázorněny na mapě níže. Centrum města je na mapě zobrazeno severně od ulic Úzká a Trnitá. Tři z těchto lokalit se nacházejí na území městské části Brno-střed, první z lokalit je součástí městské části Brno-Židenice. Pro vyváženost analýzy byla zvolena dvě území větší rozlohy a významu a dvě území menší rozlohy.

Lokalitou číslo 1 bylo zvoleno území severně od ulice Zábrdovická, které pojímá převážně areál Zbrojovky Brno jako významného brněnského brownfieldu a Vojenské nemocnice. Na západě je území ohraničeno řekou Svitavou a ulicí Svitavské nábřeží, na východě pak tratí a nádražím Brno-Židenice.

Druhá lokalita představuje oblast jižně od ulice Křenová, která je uzavřena dalšími ulicemi: na východě ulicí Masnou, na jihu ulicí Mlýnskou a na západě ulicí Čechyňskou. V tomto území se nacházejí jak prodejny, tak výrobní areály, především areál Papíren Brno. Toto území reprezentuje oblast s dosud probíhající výrobou.

Třetí lokalita je nejmenší ze všech analyzovaných. Nachází se na křižovatce ulic Zvonařka a Dorných a lze ji považovat za širší centrum města. Na západní straně území leží ulice Plotní s přílehlým autobusovým nádražím a jižní část je ohraničena tratí. Převažuje zde vícepodlažní bytová zástavba s obchodními jednotkami v parteru.

Poslední lokalitou je území navazující z ulice Heršpické na Vídeňskou. Za severní hranici pokládáme pro účely analýzy ulici Jihlavskou, na východní straně pak trať a stanici Brno-Horní Heršpice. Na jihu navazuje na tuto oblast další komunikace, a to Bohunická. V území převažují sklady a výrobní objekty, ale lze zde najít i obchodní jednotky. Toto území lze považovat za významnou rozvojovou plochu současného Brna.

Obr. 3 – Vymezení čtyř lokalit v intravilánu města Brna pro provedení analýzy (Zdroj: mapy.cz, upraveno)

4 Výsledky a diskuze

Hodnocení jednotlivých lokalit je shrnuto v samostatných podkapitolách.

4.1 Případová studie 1

V území severně od ulice Zábrdovické prochází prostor velkou proměnou. Zatímco v roce 2001 pokrýval dvě třetiny území průmyslový areál Zbrojovky Brno, v roce 2021 je již téměř kompletně zdemolován (viz obrázek 4). Rekonstrukcí prošly dva průmyslové objekty v severovýchodní části a proměnily se v administrativní budovy doplněné gastro a fitness službami. Jedna z kancelářských budov byla navíc rozšířena o plochu parkování. V severním rohu území je nově vybudován menší sportovní areál. Velká průmyslová hala na severozápadním rohu dosud rekonstrukcí neprošla, nově však slouží pro kulturní a sportovní akce (letní kino, curling). Developerem byl pro celé území vypracován plán revitalizace, který, bohužel, s využitím této haly pro sportovní a kulturní akce nepočítá; hala má po revitalizaci sloužit opět jako kancelářská budova. (Czech Property Investments, 2023) Dále je během celkové transformace území plánováno některá nově zbudovaná veřejná prostranství zastavět, a to i přesto, že v současnosti prostor vhodně ozeleňují, plní svou rekreační funkci a vytvářejí příjemný pobytový zážitek. V tak husté zástavbě, jaká je pro území plánována, má zachování veřejných prostranství svůj význam.

Obr. 4 – Situace v případovém území 1: vlevo situace z roku 2001 a vpravo rok 2021 (Zdroj: mapy.cz)

Poblíž hlavní komunikační osy – ulice Zábřdovické – na jižní straně území byla revitalizována administrativní budova, ve které byla zachována původní funkce a opět slouží jako kanceláře. Prostory kláštera a Vojenské nemocnice zůstávají beze změn, naproti objektu městských lázní při souběhu ulic Šámalova a Lazaretní dochází k demolici pravé části retailového objektu.

V souvislosti s postindustriální společností se v tomto území výrazně projevuje útlum průmyslové výroby a dále automobilizace a terciarizace. Přestože byla do území přivedena linka MHD, u kancelářské budovy bylo zbudováno parkoviště. Převažující funkce nových objektů – prostory pro administrativní činnosti – potvrzují nárůst počtu pracovních míst ve službách.

4.2 Případová studie 2

Území jižně od ulice Křenové je ohraničeno řadovou zástavbou na severní a východní straně. Největší proměnou prošlo centrum území a jeho západní část (viz obrázek 5). V centrální části vznikla nová hala v areálu Papíren Brno v půdorysu obráceného písmene L. Při její výstavbě došlo také k revitalizaci vnitrobloku mezi halou a dvěma bytovými domy na hlavní ulici. V části vnitrobloku vznikla další parkovací místa. Nový administrativní objekt vznikl při západní ose území, ulici Čechyňská. Jedná se o převážně administrativní budovu doplněnou službami a částečně také bytovými jednotkami (dkarchitekti, 2023). Parkoviště za budovou ustoupil jeden z výrobních objektů.

Zbylou část analyzovaného území pokrývají výrobní a administrativní objekty zasídlených firem, v jejichž uspořádání k žádným výrazným změnám nedošlo. Změny menšího rozsahu jsou patrné ve vnitroblocích v pravé části, kde došlo k částečnému ozelenění a naopak ke zpevnění ploch přilehlých k jedné z výrobních budov.

Obr. 5 – Situace v případovém území 2: vlevo situace z roku 2001 a vpravo situace v roce 2021 (Zdroj: mapy.cz)

Postindustriální trendy jsou patrné ve zvýšeném počtu parkovacích míst a také v začlenění více funkcí u nově vybudované administrativní budovy.

4.3 Případová studie 3

V území mezi ulicemi Zvonařka a Dorných se realizují komplexní změny od roku 2010. Mezi lety 2010 a 2018 došlo k demolici přibližně desítky objektů v jihovýchodní části (viz obrázek 6). V roce 2021 pak byla převedena tramvajová doprava do ulice Plotní na západě, což souviselo s rekonstrukcí autobusového nádraží Zvonařka. Naopak automobilová doprava byla z ulice Plotní odvedena do sousedních ulic.

V souvislosti se změnami v tomto území je vhodné upozornit, že také oblast severně od analyzovaného území prošla v posledních 10 letech velkými změnami po obou stranách severní části ulice Dorných. Došlo zde k výstavbě administrativního komplexu s parkovištěm a k demolici rozsáhlých výrobních objektů. Lze tudíž předpokládat, že na analyzovaném území při souběhu ulic Dorných a Zvonařka dojde k transformaci v průběhu několika málo let. Přestože prozatím neexistuje projekt na přestavbu tohoto území, je z důvodu polohy lokality pravděpodobné jeho využití pro obchodní či administrativní účely. Tato lokalita je v těsné blízkosti území, kde je plánovaná výstavba nové čtvrti Trnitá, což také může její rozvoj ovlivnit.

V této lokalitě byly z postindustriálních trendů zaznamenány především deindustrializace a tendence k zavedení udržitelnějších způsobů dopravy.

Obr. 6 – Situace v případovém území 3: vlevo situace z roku 2001 a vpravo rok 2021 (Zdroj: mapy.cz)

4.4 Případová studie 4

Čtvrtým analyzovaným územím je část města podél ulic Heršpická a Vídeňská. Jedná se současně o lokalitu s největší rozlohou ze všech případových studií. Zobrazení z roku 2001 ukazuje nejintenzivnější rozvoj v severní části, kde na západ od ulice Heršpická byl vybudován zcela nový administrativní komplex čtyř budov, byly vystavěny komunikace, kruhový objezd a rozsáhlé parkovací plochy. Další budova je ve výstavbě. Po pravé straně ulice Heršpická došlo v této části území k založení dvou skladovacích hald stavebních materiálů v areálu stavební firmy a ke konstrukci menších průmyslových objektů v areálu sousední firmy. Ve firmách podél ulice Pražákova bylo vybudováno několik nových hal a jedna zcela samostatná na jejím jižním okraji (viz obrázek 7). Při její výstavbě byla odstraněna velká část zeleně.

Obr. 7 – Situace v případovém území 4: vlevo situace z roku 2001 a vpravo situace v roce 2021 (Zdroj: mapy.cz)

V jižní části území mezi ulicemi Vídeňská a Bohunická došlo k rozvoji retailových služeb. Některé objekty byly přebudovány v prodejny, jiné prodejní prostory vznikly zcela nově. Budovy pekárny zůstávají z půdorysného hlediska beze změny.

Také u tohoto území je významné poznamenat, že severně od analyzovaného území došlo k intenzivní výstavbě, a to prostřednictvím zahušťování i výstavby na zelené louce. Vznikly zde převážně obchodní jednotky a kanceláře. V objektu AZ Tower se nacházejí také prostory pro bydlení, lze jej tudíž považovat za reprezentanta konceptu mixed-use.

4.5 Diskuze

Na základě zjištění z realizovaných případových studií je možné poznatky systematicky zařadit do souhrnné tabulky níže. Každá změna je popsána, rozlišena číslem případové studie a následně jsou jednotlivé změny klasifikovány podle jejich souvislosti s trendy postindustriální společnosti. V rámci případové studie 1 bylo identifikováno 5 trendů spojených s post-industriální společností. V případových studiích 2 a 3 bylo možné identifikovat menší počet moderních společenských a ekonomických trendů z toho důvodu, že se jednalo o analýzu území menší rozlohy. V případové studii 2 byly identifikovány 3 trendy a ve studii 3 šlo o 2 trendy popsané níže v tabulce. V případové studii 4 bylo identifikováno 5 trendů postindustriální doby.

Případová studie	Změna	Postindustriální proces
1	demolice průmyslových objektů	deindustrializace
1	výstavba kanceláří	terciarizace
1	výstavba sportovního areálu; kino, curling	komerzializace
1	rekonstrukce veřejných prostranství	udržitelnost
1	výstavba parkoviště	automobilizace
2	výstavba haly	reindustrializace
2	výstavba nových parkovacích míst	automobilizace
2	výstavba polyfunkční administrativní budovy	mixed-use funkce, terciarizace
3	demolice výrobních objektů	deindustrializace
3	změna dopravního uspořádání	udržitelnost
4	výstavba administrativního komplexu	terciarizace
4	výstavba parkovacích ploch	automobilizace
4	založení hald stavebních materiálů	reindustrializace
4	výstavba prodejních objektů	terciarizace, konzumerismus
4	novostavby hal	reindustrializace

Legenda: šedá = deindustrializace, růžová = terciarizace a komerční aktivity, zelená = udržitelnost, světle modrá = automobilizace, modrá = reindustrializace

Tab. 1 – Souhrnná tabulka změn v územích případových studií a jejich zařazení mezi postindustriální procesy. (Zdroj: autorka)

Tabulka 1 představuje souhrn poznatků z případových studií a jejich souvislosti s trendy a procesy, které se objevují v postindustriální společnosti. V analyzovaných územích se rozvoj průmyslu objevil častěji než jeho úpadek, i když v mnohem menší míře, než byla například výstavba průmyslových komplexů v průběhu socialistické industrializace. Proces deindustrializace je v analyzovaných lokalitách zastoupen demolicí výrobních objektů ve dvou územích; ve srovnání s plochami nově rozvinutého průmyslu (tj. procesem reindustrializace) měly vzhledem k rozlehlosti areálu Zbrojovky demolice větší rozlohu území, a tudíž zapříčinily výraznější změny než zjištěná průmyslová výstavba.

Největší zastoupení v analyzovaných lokalitách měl proces terciarizace. Pokud k tomuto trendu připojíme také komercializaci, konzumerismus a výstavbu retailových objektů, můžeme opravdu hovořit o nadvládě obchodu jako nejdůležitější ekonomické aktivitě v 21. století. Z tohoto důvodu se dá předpokládat, že výstavba dalších administrativních objektů a obchodních jednotek bude při dalším rozvoji města Brna převládat i v následujících desetiletích. Administrativní budova nově vystavěná v případovém území 1 se již blíží konceptu mixed-use, jelikož kromě stravovacích služeb nabízí i sportovní vyžití. V analýze však takto hodnocena nebyla, jelikož nezahrnuje funkci bydlení. Forma mixed-use byla prokázána u objektu v případové studii 2, i tak je ale tento západní trend developmentu v analyzovaných územích nevýrazný. Je však nutné podotknout, že v jiných částech území města Brna se mixed-use budovy nacházejí, a tudíž by k potvrzení či vyvrácení tohoto trendu bylo vhodné realizovat speciální výzkum na tyto objekty zaměřený.

Velkou výzvou pro město Brno však představuje proces automobilizace, který byl identifikován ve třech sledovaných lokalitách. S tímto trendem je spojená výstavba parkovacích ploch, která je prostorově velmi náročná. Dopady automobilizace, především dopravy v klidu, jsou v konkurenci s potřebami zajištění dostatečných ploch pro zelenou a modrou infrastrukturu ve městě. Nové prvky udržitelnosti byly identifikovány pouze u dvou případových studií, a to v území 1 a 3. Přestože je z ortofoto záznamů patrné, že drobná výsadba byla realizována i v jiných územích, v těchto územích zároveň došlo k odstranění některých přírodních prvků a výsledek je tudíž záporný. Udržitelná infrastruktura vykazuje nejnižší zastoupení ze všech sledovaných trendů ve všech analyzovaných územích. Pro stabilnější životní prostředí by bylo třeba zahrnout prvky modré a zelené infrastruktury do připravovaných koncepcí rozvoje města Brna.

5 Závěr

Vzhledem ke své průmyslové minulosti představují postindustriální města typ území, kterému je třeba věnovat zvýšenou pozornost. Průmyslové dědictví, které se ve více či méně utěšené podobě na jejich území dochovalo, dává na jednu stranu možnost vytvořit objekty s unikátní atmosférou, na straně druhé často představuje výzvu v podobě rozlehlých areálů, které jsou ekonomicky náročné jak na údržbu, tak na rekonstrukci. Při úpadku průmyslové produkce, kdy průmyslové areály ztrácí nájemce a neplní dál svůj účel, je jejich transformace nutná. Průmyslové části postindustriálních měst tak procházejí výraznými proměnami. Jednou z nich je také proměna jejich funkčního využití.

Cílem výzkumu bylo popsat změny funkčního využití ploch ve čtyřech vybraných lokalitách ve městě Brně. Pro výzkum byla zvolena kvalitativní metoda případových studií. U jednotlivých lokalit byly komparovány ortofoto mapy pořízené v roce 2001 a 2021. Zjištěné změny byly seříděny do souhrnné tabulky a doplněny komentářem v souvislosti s trendy, které jsou typické pro období postindustriální.

V každém z analyzovaných území proběhly v rozpětí zkoumaných dvaceti let změny. Nejvýraznější změny byly zjištěny u lokality 1 (severně od ulice Zábrdovická) a lokality 4 (území podél ulice Heršpická). Při celkovém zhodnocení všech lokalit lze konstatovat, že trendem, který nejvíce ovlivnil procesy, které se v lokalitách odehrály, byla terciarizace. Jejím projevem je výrazný převis výstavby administrativních budov a prodejen nad výstavbou jiných typů budov. Překvapivě se v žádné lokalitě nevyskytla výstavba rezidenčních objektů; prozatím jsou bytové domy plánovány k budoucí výstavbě pouze v lokalitě 1. Pro komplexní obraz o intenzitě a dopadech jednotlivých trendů postindustriální společnosti na současnou strukturu a funkční využití průmyslových částí města Brna by bylo třeba provést výzkum v dalších částech města. I přes tyto limity je však po dokončení současného výzkumu možné pozorovat změny funkčního využití průmyslových ploch ve městě a z jejich analýzy vyvodit závěry, které mohou být inspirací při tvorbě veřejných politik a přispět k udržitelnějšímu využívání průmyslových ploch ve městě Brně.

Literatura

- ANDRUSZ, Gregory (2006). Wall and mall: A metaphor for metamorphosis. In: TSENKOVA, Sasha a NEDOVIČ-BUDIČ, Zorika, eds. *The Urban Mosaic of Post-Socialist Europe*, Heidelberg: Physica-Verlag, s. 71-90.
- BEDNÁŘ, Pavel (2008) *Geografie transformace maloobchodní sítě města Ostravy*. Online. PhD thesis. Praha: Karlova univerzita. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/2612>, [citováno 12. 2. 2021].
- BELL, Daniel (2000) *Postindustriální společnost: „Čas jsou peníze“*. In: PONGS, Armin: *V jaké společnosti vlastně žijeme?: společenské koncepce – srovnání*. Praha: ISV, s. 61-78. ISBN: 80-8-5866-59-5.
- CAPELLO, R., CERISOLA, S. (2022) *Regional reindustrialization patterns and productivity growth in Europe*. Online. In: *Regional studies*, vol. 57, no.1, pp. 1-12. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2050894>. [citováno 20. 7. 2024].
- CZECH PROPERTY INVESTMENTS (2023) *Nová Zbrojovka: Masterplan*. Online. Dostupné z: <https://novazbrojovka.cz/zona/masterplan>, [citováno 26. 11. 2023].
- DATA.BRNO.CZ (2023) *Magistrát města Brna*. Online. Dostupné z: <https://data.brno.cz/apps/5003d8d6f8954d4e98bc6d7bab531d8/explore>. [citováno 24. 11. 2023].
- DKARCHITEKTI (2023). *Polyfunkční objekt*. Online. Dostupné z: <https://www.dkarchitekti.cz/projekty/polyfunkcni-objekt>. [citováno 26. 11. 2023].
- DŮBRAVOVÁ, Kateřina a KUNC, Josef (2022) *Průmyslová struktura ČSR na konci 80. let: milník k post-socialistické transformaci urbánního prostředí*. In: KLÍMOVÁ, Viktorie a ŽÍTEK, Vladimír. *XXV. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 164-172. ISBN 978-80-280-0068-4.
- ESPOSITO, Piero; PATRIARCA, Fabrizio a SALVATI, Luca. (2018) *Tertiarization and land use change: The case of Italy*. Online. In: *Economic Modelling*, roč. 71, č. 1, s. 80-86. ISSN 0264-9993. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2017.12.002>, [citováno 23. 11. 2023].
- GERSHUNY, Jonathan (2000) *Changing Times: Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.
- GROSS, Peter (2000) *Společnost mnoha příležitostí: „Všechno je možné“*. In: PONGS, Armin: *V jaké společnosti vlastně žijeme?: společenské koncepce – srovnání*. Praha: ISV, s. 97-116. ISBN: 80-8-5866-59-5.
- HATUKA, Tali a BEN-JOSEPH, Eran (2017) *Industrial Urbanism: Typologies, Concepts and Prospects*. Online. In: *Built Environment*, roč. 43, č. 1, s. 10-24. DOI: 10.2148/benv.63.3.10, [citováno 23. 11. 2023].
- HENDERSON, Hazel (1999) *Za horizontem globalizace*. DharmaGaia. ISBN 80-85905-93-0.
- HOLLANDER, Justin B. (2010) *Moving Toward a Shrinking Cities Metric: Analyzing Land Use Changes Associated with Depopulation in Flint, Michigan*. Online. In: *Cityscape*, vol. 12, no. 1, pp. 133-151. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20868735>, [citováno 4. 2. 2021].
- JUCU, Ioan Sebastian (2023) *When Service-Led Activities and Tertiarization Processes Replace Old Industries and Local Brownfields: Changes, Perceptions and Perspectives in the Northern Industrial Area of Lugoj, Romania*. Online. In: *Land*. DOI: <https://doi.org/10.3390/land12010037>, [citováno 23. 11. 2023].
- KADEŘÁBKOVÁ, Božena; PIECHA, Marian; JETMAR, Marek; POLÁK, Karel a MĚŠŤANOVÁ, Dana (2009). *Brownfields. Jak vznikají a co s nimi*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-123-9.
- MAGISTRÁT MĚSTA BRNA (2022) *Projekty 2021+*. Online. [citováno 23. 9. 2023]. Dostupné z: https://brno2050.cz/wp-content/uploads/2024/01/brno2050_AKNCI_PLAN-CZ_final.pdf

- MAY, Tim a PERRY, Beth (2018) *Cities and the Knowledge Economy. Promise, Politics and Possibilities*. London: Routledge. ISBN: 978-1-138-81039-6.
- MIKŠÍK, Oldřich (2011) Sociálně-ekonomické změny a postoje k nové životní realitě. In: GILLERNOVÁ, Ilona; KEBZA, Vladimír a RYMEŠ, Milan, eds. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: Člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, s. 173-184. ISBN 978-80-247-2798-1.
- MILERSKI, Osvald (2004) *Regiony v procesu ekonomické globalizace*. In: SMOLÍK, Dušan, ed. *Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita. ISBN 80-248-0663-0.
- PIXOVÁ, Michaela (2022). Předmluva. In: LEFEBVRE, Henri. *Urbánní revoluce*. Olomouc: Broken Books. ISBN: 978-80-906307-4-1.
- ROSE, Margaret A. (1991). *The post-modern and the post-industrial: a critical analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ROWLEY, Alan (1996) *Mixed-use Development: ambiguous concept, simplistic analysis and wishful thinking?* Online. In: *Planning Practice and Research*, roč. 11, č. 1, s. 85-97. DOI: <https://doi.org/10.1080/02697459650036477>, [citováno 26. 10. 2023].
- RUNGE, Anna; RUNGE, Jerzy; KANTOR-PIETRAGA, Iwona a KRYSZTOFIK, Robert (2020) *Does urban shrinkage require urban policy? The case of a postindustrial region in Poland*. Online. In: *Regional Studies, Regional Science*, roč. 7, č. 1, s. 476-494, DOI: 10.1080/21681376.2020.1831947. [citováno 26. 10. 2023].
- SAILER-FLIEGE, Ulrike. (1999). *Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe*. Online. In: *GeoJournal*, roč. 49, č. 1, s. 7-16. Kluwer Academic Publishers. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41147395>, [citováno 4. 2. 2021].
- SHORT, John Rennie (2012). *Globalization, Modernity and the City*. Abingdon: Routledge.
- SPÓRNA, Tomasz; KANTOR-PIETRAGA, Iwona a KRYSZTOFIK, Robert (2016). *Trajectories of depopulation and urban shrinkage in the Katowice Conurbation, Poland*. Online. In: *Espace populations sociétés*, roč. 2015/3-2016/1. Dostupné z: <https://doi.org/10.4000/eps.6102>, [citováno 26. 4. 2022].
- STANILOV, Kiril (ed.) (2007) *Taking stock of post-socialist urban development: A recapitulation*. In: *The Post-Socialist City. Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. The GeoJournal Library, roč. 92, s. 3-17. Dordrecht: Springer.
- SUCHÁČEK, Jan (2004). *Komparace institucionálně-programové složky restrukturalizace Ostravské aglomerace a Katovické konurbace v letech 1989-1999*. In: SMOLÍK, Dušan, ed. *Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě*. Ostrava: VŠB - Technická univerzita. ISBN 80-248-0663-0.
- SUCHÁČEK, Jan (2010). *Na cestě k nové identitě Ostrava, Katovice a Košice po roce 1989*. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava. ISBN: 978-80-2482212-9.
- TANIGUCHI, Eiichi, THOMPSON, Russell G. a YAMADA, Tadashi (2014) *Urban Transportation and Logistics. Health, Safety, and Security Concerns*. Boca Raton: Taylor & Francis Group.
- TEWDWR-JONES, Mark (2011) *Urban reflections: narratives of place, planning and change*. Bristol: Policy Press. ISBN: 978-1-84742-841-7.
- TOUŠEK, Václav a KUNC, Josef (2008) *Geografie obyvatelstva*. In: TOUŠEK, Václav; KUNC, Josef a VYSTOUPIL, Jiří., eds. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 41-96. ISBN 978-80-7380-114-4.

Výzkum a zpracování článku bylo podpořeno grantem MUNI/A/1097/2022 „Deindustrializace v Evropě a její regionální kontext“.

Informace o autorce

Ing. Mgr. Kateřina Důbravová
Katedra regionální ekonomie, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita v Brně
525688@mail.muni.cz